

ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΡΑΝΤΖΑΚΗ - ΚΑΡΑΤΖΟΓΛΟΥ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ
(Η αντιψυχιατρική πολέμιος της κοινωνικής καταπίεσης)

ΙΩΑΝΝΑ ΠΕΡΑΝΤΖΑΚΗ - ΚΑΡΑΤΖΟΓΛΟΥ

Ιανουάριος 1988

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ

(Η αντιψυχιατρική πολέμιος της κοινωνικής καταπίεσης)

Μέσα από το στιγματισμό της ανομικής προσωπικότητας δηλ. της προσωπικότητας που συγκρούεται με τα νόμιμα αλλά και με τα μη νόμιμα μέσα, διαγράφεται και η αλλοτριωμένη της κατάσταση που απορροφάται τελικά μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Αυτή η κοινωνία που τη στιγματίζει, αυτή και τη θεωρεί αλλοτριωμένη. Άλλωστε και ο Melvin Seeman (Melvin Seeman, 1959) σε έρευνά του θεωρεί την ανομική κατάσταση παραλλαγή της ανθρώπινης αλλοτριώσης. Ξεχωρίζει λοιπόν πέντε (5) μορφές αλλοτριώσης: 1) την έλειψη της δύναμης ή μάλλον το χάσιμο της ικανότητας να ελέγχει κάποιος τη δύναμή του, άποψη των Weber και Marx, 2) την έλλειψη της ικανότητας να αντιλαμβάνεται τα πιο σπουδαία κοινωνικά γεγονότα, άποψη του Mannheim, 3) την ανομική κατάσταση με υποστηρικτές τους Durkheim και Merton, 4) την απομόνωση και αποξένωση του ατόμου από το περιβάλλον του, κατά τον Nettler, και 5) την αυτοαποξένωση του ατόμου. Ο Fromm ασχολήθηκε ιδιαίτερα με αυτό το θέμα στην Υγιή Κοινωνία του.

Μέσα απ' αυτές τις μορφές της αλλοτριωμένης προσωπικότητας όπως τις προβάλλει ο Seeman, η εικόνα του αλλοτριωμένου ανθρώπου παρουσιάζεται ξεκάθαρα. Άλλωστε μέσα από αυτές τις μορφές διαγράφεται ο αποξενωμένος και απογυμνωμένος σημερινός άνθρωπος της κοινωνίας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και του αυτοματισμού.

Ο Ruitenbeck (Hendrick M. Ruitenbeck, 1963) επικροτεί την κριτική που κάνει ο Erick Fromm για τη σημερινή κοινωνία μέσα στην οποία ο άνθρωπος δεν είναι παρά ένα αλλοτριωμένο προϊόν του συστήματος που ο ίδιος έχει δημιουργήσει.

Έχει τονιστεί ιδιαίτερα από τους περισσότερους ερευνητές που ασχολήθηκαν με το θέμα της αλλοτριωμένης προσωπικότητας και της κοινωνικής ανομίας ότι η κοινωνία θεωρείται υπεύθυνη για τη διαμόρφωση και τη διάπλαση της προσωπικότητας του ανθρώπου. Κάτω από τη καταπιεστική της δύναμη το άτομο αντιδρά με διάφορους τρόπους όπως π.χ. ο R. K. Merton έχει περιγράψει στο άρθρο του Social Action and Anomie ή όπως η Karen Horney αναλύει στο βιβλίο της «Νευρωτική προσωπικότητα της εποχής μας» (Horney, 1937). Θα ασχοληθούμε με την ανάλυση της θέσης αυτής, γιατί μέσα απ' αυτή, με τα παραδείγματα που μας προσφέρονται διαμορφώνουμε μια εικόνα συγκεκριμένη του νευρωτικού ανθρώπου της εποχής μας.

Η Karen Horney, μέσα στο βιβλίο της αυτό, τονίζει με έμφαση την επίδραση

αυτή της κοινωνικής καταπίεσης. Σύμφωνα με την έρευνά της, οι κοινωνικο-πολιτιστικές συνθήκες μιάς κοινωνίας, επηρεάζουν τις διάφορες περιπτώσεις των νευρώσεων περισσότερο, απ' ότι οι βιολογικές συνθήκες. Ενώ ο όρος «νευρωτικός» έχει τις ρίζες του στην ιατρική, εν τούτοις δεν μπορεί να έχει πλήρη ερμηνεία χωρίς τη πολιτιστική θέση. Μπορεί κάποιος νά κάνει π.χ. τη διάγνωση ενός σπασμένου μηρού χωρίς να αναφέρεται στις συνθήκες του πολιτιστικού επιπέδου μιάς κοινωνίας, αλλά διακινδυνεύει τη διάγνωσή του αν θεωρήσει π.χ. ένα νεαρό Ινδιάνο «ψυχονευρωτικό» χωρίς να ανατρέχει στο κοινωνικό και πολιτιστικό του περιβάλλον. Σε ωρισμένες φυλές Ινδιάνων, π.χ. η παραίσθηση θεωρείται θείο δώρο και όχι ένδειξη ψυχωτικής κατάστασης. Τό παράδειγμα που αναφέρεται στο βιβλίο της Hogney, δείχνει καθαρά πώς διάφορες κοινωνίες διαπλάθουν τη ψυχосύνθεση των ατόμων. Η κοινωνία ή οι κοινωνίες, θέτουν ωρισμένους υποχρεωτικούς κανόνες για την ομαλή συνέχισή τους. Κανείς δεν αμφισβητεί τη δύναμη των κανόνων αυτών. Όταν όμως η κοινωνία με τους νόμους της, έρχεται σε σύγκρουση με τα προσωπικά «πιστεύω» των ατόμων και όταν οι κοινωνικοί νόμοι επιβάλλουν δια της βίας (μερικές φορές) την εφαρμογή τους, τότε τα άτομα, όταν αντιδρούν, όταν τολμήσουν και αντιδράσουν, στιγματίζονται με διάφορους τίτλους. Αυτοί οι τίτλοι είναι το στίγμα που κολλά η κοινωνία στα άτομα-μέλη της. Τα άτομα αυτά που καταπιέζονται, αλλά και καταδιώκονται από την ίδια τους κοινωνία, αυτά που γίνονται οι αρνητές μιάς συμβατικής κατάστασης, για τιμωρία στιγματίζονται με το τίτλο του «τρελλού» ή του «παράξενου».

Ιδιαίτερα οι Laing, Esterson και Cooper προσπαθούν με τη θεωρία τους που αναφέρεται στην αντιψυχιατρική, να αγκαλιάσουν και να δικαιολογήσουν το άτομο που παίρνει την ετικέτα π.χ. του «τρελλού». Χαρακτηρίζουν την αντιψυχιατρική σαν την επιστήμη που μάχεται εναντίον μιάς τυραννικής κοινωνικής συμβατικότητας, εναντίον ενός κατεστημένου που καταπιέζει τα άτομά του. Αυτοί οι τρεις θεμελιωτές της αντιψυχιατρικής κάνουν μια ριζική κριτική της νεωτεριστικής κοινωνίας και των θεσμών της και αρνούνται να χαρακτηρίσουν κάποιον π.χ. για τρελλό και να τον ρίξουν στους τοίχους του ασύλου (Cooper 1974). Επανεξετάζουν τα κριτήρια της φυσιολογικής κατάστασης και αρνούνται τη νόμιμη βία της κοινωνίας που υποτίθεται θεωρείται «φυσιολογική», δίνοντας ένα νέο νόημα στην ερώτηση για τη οποία ο Antonain Artaud προφητικά λέγει: «αν δεν είναι μόνο το άτομο, αλλά αυτή η ίδια η ζωή που πρόκειται να θεραπευτεί, πρέπει να γίνει αντιληπτό, πίσω από το προσωπείο της «ψύχωσης», το αγωνιάδες πρόσωπο της ίδιας μας της αλλοτριωμένης προσωπικότητας».

Ο Γάλλος ερευνητής Jean Michel Palmier, όταν αναφέρεται στους τρεις αντιψυχιάτρους, τονίζει ότι η αναφορά του αυτή δεν είναι τόσο ψυχιατρική, όσο πολιτική και φιλοσοφική και επικαλείται τόσο τον Freud όσο και τους Marx, Sartre, Russel, Kierkegaard, Heidegger κ.α.

Δηλώνει ότι η «ασθένεια της διάνοιας», είναι μια απάντηση σε μια κατάσταση χωρίς έκβαση και ότι αυτή η έλλειψη έκβασης χαρακτηρίζει το αλλοτριωμένο άτομο της εποχής μας (J.M. Palmier 1973).

Μελετώντας 12 οικογένειες «σχιζοφρενών» οι Laing, Esterson και Cooper, (Cooper 1974, σελ. 70) αποδεικνύουν ότι οι υπερβολικές αντιδράσεις και καταπιέσεις της

οικογένειας – που είναι κι αυτή ένας μικρόκοσμος –, είναι και οι βασικές αιτίες της «ψυχικής αρρώστειας» των μελών της. Στο βάθος όλα δείχνουν ότι η κοινωνία θα ήθελε πολύ να αλλοτριώσει όλα της τα μέλη για να είναι ήσυχη αυτή, γι' αυτό γίνεται επιθετική ακόμα και σαδιστική και μπορεί να οδηγήσει με το τρόπο αυτό τα μέλη – θύματα σε μια παράνοια.

Ο Palmier όταν κάνει την ανάλυση της αντιψυχιατρικής των Cooper, Esterson και Laing αναφέρει ότι για τον Cooper η «φυσιολογικότητα» δεν είναι παρά η κατάσταση της αλλοτριώσης του ατόμου, αλλοτριώσης που εμφανίζεται στο μεγαλύτερο της βαθμό. Δημιουργεί το στερεότυπο της προσωπικότητας που ευρίσκεται σε «πλήρη ισορροπία» και που στηρίζεται σε ένα τυποποιημένο σύστημα που αναπτύσσεται μόνο τεχνολογικά.

Το σημαντικότερο σημείο αυτής της θεωρίας είναι ότι πίσω από το «σχιζοφρενή» τύπο υπάρχει ο παράγοντας «κοινωνική καταπίεση».

Προκαλεί μεγάλη εντύπωση το γεγονός ότι οι αντιψυχίατροι και ιδιαίτερα ο Laing χωρίς να αγνοούν το έργο του Freud υποστηρίζουν ότι ο σημερινός πολιτισμός με τη τόσο προοδευτική τεχνολογία του, περιορίζει όλες τις μορφές του ανθρωπισμού.

Ο Laing γράφει: «...ένα νέο κορίτσι 17 χρόνων κλεισμένο μέσα στο ψυχιατρικό ίδρυμα μου έλεγε ότι είχε τρομοκρατηθεί γιατί... μια ατομική βόμβα έπεσε επάνω της. Αυτό ήταν ένα ντελίριο. Αλλά οι αρχηγοί των κρατών που απειλούν τους άλλους με τα αποκαλυπτικά τους όπλα είναι πολύ περισσότερο επικίνδυνοι και εκτός «πραγματικότητας», από τα άτομα που είναι κλεισμένα στο ψυχιατρείο και που η κοινωνία τα ονομάζει «τρελλούς». Οι θεμελιωτές της αντιψυχιατρικής κάνουν μια εξονυχιστική κριτική της ψυχιατρικής.

Γι' αυτούς η «τρέλλα» είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που ο ορισμός του έχει δοθεί από την ίδια τη κοινωνία και έχει χρησιμοποιηθεί για να ονομαστούν «τρελλού» άτομα προς χάρη των ψυχιάτρων και ψυχιατρικών θεσμών, και που τα άτομα αυτά δεν είναι τίποτε άλλο παρά όργανα μιας αλλοτριωμένης κοινωνίας.

Στη σχέση του ψυχιάτρου με τον ασθενή του, υπάρχει μια υποκριτική γραμμή κάτω από την οποία κρύβεται το όλο πνεύμα της αυτοάμυνας της συμβατικής κοινωνίας. Σ' αυτό το σημείο εμφανίζεται και η αντιψυχιατρική για να αποκαλύψει ακριβώς την ανεντιμότητα του ψυχιάτρου απέναντι στον «ασθενή» του.

Για τον Cooper και τους οπαδούς του, η καλύτερη μέθοδος για μια πλήρη αντίληψη της ζωής, είναι να εγκαταλείψουν τις διάφορες θεραπευτικές μεθόδους, να ζήσουν μαζί με τους «τρελλούς», να γίνουν μαθητές των «σχιζοφρενών» για να μπορέσουν να καταλάβουν τη πραγματικότητα, μακριά από τις συμβατικές και αλλοτριωμένες καταστάσεις και υποκριτικές συμπεριφορές.

Πολλοί γιατροί υποστηρίζουν, ή μάλλον άρχισαν να υποστηρίζουν τη θεωρία της αντιψυχιατρικής θεωρώντας την σαν μια μορφή διαμαρτυρίας για την «ορθολογιστική» των μέτρων των ψυχιάτρων. Ένας από τους γιατρούς, ο Dr. Kourpnick – σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας αναφέρει ο J.M. Palmier – είναι σύμφωνος με τη θεωρία του Laing και επιβεβαιώνει τις σκέψεις του τελευταίου που λένε ότι «... ένα παιδί που γεννιέται σήμερα στη Μ. Βρετανία έχει περισσότερες πιθανότητες π.χ. να μπει σε ψυχιατρική κλινική παρά να επιτύχει στο Πανεπιστήμιο...». Αυτό σημαίνει ότι έχουμε μεγαλύτερη «επιτυχία» να τα κάνουμε «διανοητικά» ανίκανα, παρά να τα

αναθρέψουμε ομαλά. Με άλλα λόγια η κοινωνική καταπίεση αρχίζει από τον μικρόκοσμο που λέγεται οικογένεια.

Συγκεκριμένα ο Cooper όταν αναφέρεται στην οικογένεια (Κούπερ σελ. 96, 1974), υποστηρίζει ότι αυτή σαν κοινωνικός μικρόκοσμος για να διατηρήσει τη συνέχισή της ακέραια, μπορεί να γίνει αιτία μιας «αντικοινωνικής» κατάστασης. Γι' αυτό και η επιστήμη της ιατρικής ευαίσθητη όσον αφορά την εκπλήρωση της κοινωνικής της ανάγκης, δημιουργεί μια ειδικευση, την αντιψυχιατρική για να τη ταξινομήσει και να της χορηγήσει τα κατάλληλα θεραπευτικά μέσα γι' αυτή την «αντικοινωνική κατάσταση».

Ο μικρόκοσμος αυτός που λέγεται «οικογένεια», αντιπροσωπεύει την κοινωνία μέσα στην οποία οι γιατροί δρουν σαν διορισμένοι βαλόνες, υπακούοντας στη κοινωνική διαταγή που – που αν και βρίσκεται σε ωρισμένες στιγμές στα άκρα – δεν πρέπει να θιγεί. Η εύκολη λύση στην περίπτωση αυτή, είναι ο στιγματισμός του αρνητή της συμβατικότητας σαν επικίνδυνου.

Σύμφωνα με μια έρευνα που έχει κάνει ο Dr. Haim (H. Haim, 1971), για τον μικρόκοσμο αυτό που λέγεται οικογένεια, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το οικογενειακό περιβάλλον θεωρείται ο κυριώτερος παράγοντας που συντελεί στην (αναγκαστική) διαιώνιση ηθών και εθίμων. Το παιδί εκτίθεται σ' αυτό που ονομάζεται κοινωνικό πρότυπο της καθημερινής συμπεριφοράς και σχέσης των γονέων του. Είναι εύκολο να καταλάβει κανείς το βαθμό της επιρροής ή μάλλον της αναγκαστικής επιρροής που έχουν τα πρότυπα αυτά για τα νεαρά άτομα.

As πάrouμε για παράδειγμα την προβολή ακόμη και των προσωπικών φιλοδοξιών των γονέων. Οι φιλόδοξες καμιά φορά σκέψεις τους προβάλλονται με τρόπο καταπιεστικό απέναντι στα παιδιά τους. Γίνονται με άλλα λόγια καταπιεστικό μέσο που τα αποτελέσματά του τα παθητικά μπορεί να εμφανιστούν στον έφηβο πολύ αργότερα.

Είναι φανερό λοιπόν ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες, προϋπόθεση για μια ανομική κατάσταση συντείνει το γεγονός ότι η οικογενειακή, πολλές φορές, καταπίεση μπορεί να θεωρηθεί ότι αναμειγνύεται τόσο στη πολιτιστική όσο και στην κοινωνική δομή. Όταν οι δύο δομές δεν μπορούν να δεθούν μεταξύ τους, τότε αρχίζει η διαδικασία που καταλήγει στην ανομική κατάσταση. Η κατάσταση αυτή από μόνη της δημιουργεί μια αλλοτριωμένη ατμόσφαιρα ή μάλλον προλαβαίνει το έδαφος για το αλλοτριωμένο άτομο. Κι αυτή η αλλοτριωμένη κατάσταση καταπιέζει πιο πολύ τα άτομα που ζούν μέσα σ' αυτό. «... Μέσα σ' ένα αλλοτριωμένο περιβάλλον αισθάνομαι πιο πολύ κι απο ένα ξένο... γράφει ο Κάφκα στη *Journal*». Κι αυτή η έκφραση μας δίδει ακριβώς τη εικόνα της νοσηρότητας και του φόβου της ανθρώπινης κοινωνίας μας. (Joseph Gabel, 1970).

Κάτω από αυτές τις καταπιεστικές συνθήκες που παρουσιάζονται είτε στο μικρόκοσμο (οικογένεια), είτε στο μακρόκοσμο (κοινωνικές ομάδες, στρατός κ.τ.λ.) και που το άτομο σαν μονάδα αισθάνεται να απομονώνεται γιατί δεν μπορεί να δεχτεί αυτή την πίεση, έρχεται η αντιψυχιατρική να απαλύνει το άτομο αυτό που ήδη έχει στιγματιστεί από τη κοινωνία του.

Με άλλα λόγια η αντιψυχιατρική παρουσιάζεται σαν η αντιατρική ή η ιατρική του στιγματισμένου ανθρώπου.

Κάτω απο τις «αντιψυχιατρικές συνθήκες» έχουμε μπροστά μας την εικόνα της κοινωνίας που στιγματίζει τα άτομα - μέλη της όταν αντιτίθενται στις ωρισμένες πιέσεις της.

Αυτό το «κακό νά ζεί κανείς...» όπως σωστά ο Jean Benois διατυπώνει (J. Benois 1973), είναι μια μορφή των συνεπειών μιας νεωτεριστικής κοινωνίας που αγκαλιάζει ασφυκτικά τα μέλη της και τα οδηγεί καμιά φορά στην καταστροφή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. COOPER D. *Psychiatrie et Antipsychiatrie*, Edition du Seuil, Paris, 1970.
2. ESQUIROL E. *Les Maladies Mentales*. Baillere, Paris, 1938.
3. FRIEDMAN G. *Ou va le travail humain?* Editions Gallimard, Paris 1967.
4. FROMM E. *Marx concept of Man*. F. Ungar publication Company, New York, 1966.
5. GABEL J. *Sociologie de l' Aliénation*. P.U. F. Paris, 1970.
6. GOULDNER Alvin *The Coming crisis of western Sociology* H. E. B. paper back, London, 1973.
7. HORNEY K. *The Neurotic personality of our times*, W. Northon Co., New York, 1937.
8. KAFKA, *Le Procés* (Sociology de l' aniénation par J. Ganel) P. U. F. Paris, 1970.
9. PALMIER J.M. *La Bataille d' Antipsychiatrie* Journal "Le Monde", 12 Novembre 1973.
10. MILLS C.W. *The White Collars, The American Middle Class A Galaxy Book* Oxford University Press, New York 1956.
11. RUITEMBERG B.K. *Varieties of Modern Social Theories*. Dutton Co., New York, 1963.
12. SEEMAN M. *On the Meaning of Alienation* «American Sociological Review» Vol. 24, 1955.
13. BENOIS JEAN *Le Suicide en France* («Le Monde» Octobre 1970).
14. ΚΟΥΠΕΡ ΝΤΕΪΒΙΝΤ. *Ψυχιατρική και Αντιψυχιατρική: Προβλήματα του καιρού μας*. Εκδ. Ράππα, Αθήνα 1974.